# MUHAMMAD AMINXO‘JA MUQIMIY ASARLARIDA

# SOLIQLAR VA XALQ TURMUSHIGA TA’SIRI.

**Maxmutaliyeva Madinabonu Xikmatilla qizi**
**Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**
**“Turizm” fakulteti talabasi.**

**ANNOTATSIYA**

Ushbu maqola XIX asr oxiri – XX asr boshlarida ijod etgan o‘zbek klassik shoiri Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy (1850–1903) asarlarida soliq tizimining xalq turmushiga ta’sirini ilmiy-iqtisodiy va adabiy-tarixiy nuqtai nazardan o‘rganishga bag‘ishlanadi [1] Maqola IMRAD metodologiyasi asosida amalga ***oshirilgan bo‘lib, matn tahlili, kontekstual-tarixiy yondashuv va 2026-2026-yillar*** O‘zbekiston soliq statistikasi bilan qiyosiy metodlarni uyg‘unlashtiradi. Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy asarlarida aks etgan soliq zulmi, undiruv adolatsizligi va xalq nochorligining adabiy tasvirlari zamonaviy soliq yuklanmasi ko'rsatkichlari bilan solishtirildi. Tadqiqot natijasi shuni ko‘rsatdiki, shoir tasvirida XIX asrning feodal soliq tizimi zamonaviy regressive soliq muammolarining tarixiy ko‘zgusidir; biroq hozirgi davlat islohoti sohada sezilarli ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirmoqda.

**Kalit so‘zlar:** Muqimiy, soliq tizimi, xalq turmushi, feodal soliq, tanob solig‘i, iqtisodiy zulm, O‘zbekiston soliq islohoti, adabiy-iqtisodiy tahlil.

**ABSTRACT**

This article is dedicated to the scientific-economic and literary-historical study of the impact of the tax system on the life of the people as reflected in the works of the classical uzbek poet Muhammad Aminxuja Muqimiy (1850–1903). The study is conducted based on the imrad methodology and combines textual analysis, a contextual-historical approach, and comparative methods using ***uzbekistan's tax statistics for the period 2026-2026. The literary depictions of tax*** oppression, injustice in tax collection, and the resulting poverty of the people

found in muqimiy's works are compared with modern tax burden indicators. The research results indicate that the 19th-century feudal tax system described by the poet serves as a historical mirror for modern regressive taxation issues; however, contemporary state reforms are facilitating significant positive transformations in the sector.

**Keywords**: muqimiy, tax system, people's lifestyle, feudal tax, tanob tax, economic oppression, uzbekistan tax reform, literary-economic analysis.

**Аннотация**

Данная статья посвящена научно-экономическому и литературно-историческому изучению влияния налоговой системы на жизнь народа в произведениях узбекского классического поэта мухаммада аминходжи мукими (1850–1903). Работа выполнена на основе методологии imrad и сочетает в себе текстовый анализ, контекстуально-исторический подход и сравнительные методы с использованием налоговой статистики узбекистана за 2023–2025 годы. Литературные описания налогового гнёта, несправедливости в сборах и народной нужды, отраженные в творчестве мукими, сопоставляются с современными показателями налоговой нагрузки. Результаты исследования показали, что феодальная налоговая система xix века в изображении поэта является историческим зеркалом современных регрессивных налоговых проблем, в то время как текущие государственные реформы вносят значительные позитивные изменения в данную сферу.

**Ключевые слова:** Мукими, налоговая система, жизнь народа, феодальный налог, танобный налог, экономический гнёт, налоговая реформа узбекистана, литературно-экономический анализ.

**KIRISH**

Soliq tizimi har qanday jamiyatning iqtisodiy asosini tashkil etadi – u davlat va fuqarolar o‘rtasidagi munosabatlarni belgilovchi asosiy mexanizm hisoblanadi [2]. XIX asrdagi Qo‘qon xonligida ushbu mexanizm feodal ekspluatatsiyaning asosiy quroliga aylangan edi: ko‘plab xil soliqlar, o‘zboshimcha undiruvlar va

aholining tobora kuchayib borgan nochorligi – bularning barchasi o‘sha davrning o‘ziga xos iqtisodiy manzarasini tashkil etgan [3]. Muqimiy bu voqelikni o‘z satirik asarlari orqali yorqin badiiy shakllarda aks ettirdi. Shoir nafaqat kuzatuvchi edi – u xalq nochorligining bevosita guvohi va uni dunyoga e’lon qiluvchi ovoz edi [4]. "Tanobchilar", "Saylov", "Ketmonchi" va boshqa asarlarida soliqchi amalini egallagan kishilarning zulmi, adolatsiz undiruvlar va kambag‘al dehqonlarning ojizligi o‘ta aniq va kuchli tasvirlangan.

Zamonaviy O‘zbekistonda soliq tizimi katta islohotlardan o‘tmoqda [5]. 2023–2025-yillarda soliq yuklanmasi, to‘lov qidalari va byudjet taqsimoti sezilarli darajada o‘zgardi. Biroq tarixiy muammolar – regressiv soliq ta’siri, kambag‘allar uchun soliq yuki – hali ham muhokama mavzusidir [6]. Aynan shu nuqtai nazardan, Muqimiy asarlarini iqtisodiy tahlil prizmasi orqali o'rganish nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyat kasb etadi.

## MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

### *Muqimiy ijodini o‘rganishning adabiy an'anasi.*

Muqimiy ijodini sistemali o‘rganish XX asr boshidan boshlangan. Abdurauf Fitrat va Hamza Hakimzoda Niyoziy shoirning inqilobiy tomonini ta'kidlagan bo‘lsa, keyingi davr tadqiqotchilari ijtimoiy tanqid va siyosiy satira jihatlarini ko‘proq o‘rganishdi [7]. Yusupov (2019) Muqimiy asarlarida soliqchi obrazini chuqur tahlil qilib, uni feodal ekspluatatsiyaning timsoli sifatida korsatdi. Kalandarov (2021) ozbek klassik adabiyotidagi soliq tanqidi an’anasini Muqimiydan Cho‘lpongacha bo‘lgan davrda tadqiq etib, bu yo‘nalishning yaxlit tarixini bergan [8]. Tursunov (2023) Muqimiy asarlarini iqtisodiy-sotsiologik nuqtai nazardan ko‘rib chiqqan, ammo statistik taqqoslama berilmagan [9].

### *Feodal soliq tizimi: tarixiy-iqtisodiy tadqiqotlar.*

Ergashev (2020) Qo‘qon xonligida mavjud bo‘lgan 40 dan ortiq soliq turini inventarizatsiya qilib, ularning aholini qanday xonavayron qilganini ko‘rsatdi [10]. Karimov va Nazarov (2024) bu soliqlarning iqtisodiy mexanizmini zamonaviy fiskal nazariyalar bilan taqqoslab, ularning regressiv xarakterini isbotladi [11]. Marks (1867) soliq va qo‘shimcha qiymat nazariyasini asosladi – bu nazariya feodal soliq tizimini tahlil qilishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [12].

***Zamonaviy O‘zbekiston soliq tizimi tadqiqotlari.***

Hasanov (2023) O‘zbekistonda soliq yuklanmasining ijtimoiy tabaqalar bo‘yicha taqsimotini o‘rgangan va quyi tabaqalar uchun yuk ko‘proq ekanligini isbotlagan [13] Jahon banki (2024) O‘zbekiston fiskal islohotini tahlil qilib, soliq tizimining takomillashuvi va byudjet samaradorligining oshayotganini qayd etdi. XVF (2025) hisoboti esa soliq bazasini kengaytirish va norasmiy iqtisodiyotni qisqartirishni asosiy vazifa sifatida belgiladi [14]. Bekmurodov (2022) adabiy matnlarda aks etgan fiskal muammolarni zamonaviy iqtisodiy tahlil metodlari bilan o‘rganishning metodologik asosini yaratdi. Ushbu maqola ushbu metodologiyani Muqimiy asarlariga tatbiq etib, uni yangi statistik ma’lumotlar bilan boyitadi.

**TADQIQOT METODOLOGIYASI**

Maqolani yoritishda kontekstual-tarixiy matn tahlili,iqtisodiy kategoriyalar bo‘yicha chastota tahlili, qiyosiy-tarixiy usul, statistik-taqqoslov tahlili usullaridan keng foydalanildi. Tahlil uchun Muqimiyning quyidagi asarlari tanlandi: "Tanobchilar" – soliqchi amalini egallagan kishilar to‘g‘risida, "Saylov" – ma’muriy tizim va soliq undiruvlar haqida, "Ketmonchi" – dehqon va soliq yuki, "Ikkita qo‘zi" – qashshoqlik va boylik tafovuti, "Sahoba qissasi" – ijtimoiy adalatsizlik, "So‘z" she’ri – ijtimoiy tanqid, "Zarbulmasal" – xalq hikmatida soliq muammosi, "Qo'shim" – amaliy tanqid, Nasriy asarlar – ijtimoiy-iqtisodiy tavsif etilgan. Statistik ma’lumotlar: O‘zR Statistika agentligi (2023–2025), O‘zR Davlat soliq qo‘mitasi (2024), Jahon banki (2023–2024), XVF (2024), UNDP (2024),

UNICEF (2024), O‘zR Prezidenti Administratsiyasi soliq islohoti hisobotlari (2023) [15].

## TAHLIL VA NATIJALAR

### *Muqimiy asarlarida aks etgan soliq turlari tasnifi.*

Muqimiy asarlarining sistemali tahlili 9 ta asosiy soliq kategoriyasini aniqlash imkonini berdi. Quyidagi jadvalda har bir toifaning adabiy ifodalanishi va zamonaviy fiskal ekvivalenti ko‘rsatilgan.

**Jadval 1. Muqimiy asarlarida aks etgan soliq turlari va ularning zamonaviy ekvivalentlari.**

| Soliq turi (Muqimiyda) | Asarda ifodalanishi | Zamonaviy fiskal ekvivalent | Aholiga ta’siri (Muqimiy talqini) |
|---|---|---|---|
| Tanob solig‘i | "Tanobchilar" – yer o‘lchov manipulyatsiyasi | Yer solig‘i / Mulk solig‘i | Dehqon hosilini yo'qotadi |
| Boj va to‘lovlar | Saylov – amaldorga pul berish | Administrativ to‘lovlar | Qashshoqlikni chuqurlashtiradi |
| Xiroj (hosil solig‘i) | Ketmonchi – mehnati tekinga | Qishloq xo‘jaligi solig'i | Oziq-ovqat tanqisligiga olib keladi |
| Savdo bojlari | Bozor tasvirlari | QQS / Savdo solig‘i | Kichik savdogarni xonavayron qiladi |
| Salgut (jon | Umuman aholidan | Daromad solig‘i | Kambag‘alga |

| Soliq turi (Muqimiyda) | Asarda ifodalanishi | Zamonaviy fiskal ekvivalent | Aholiga ta’siri (Muqimiy talqini) |
|---|---|---|---|
| solig‘i) | undiriladi | (regressiv) | nisbatan og‘ir |
| Zakot (rasmiy) | Diniy-soliq tariqasida suiiste’mol | Ijtimoiy sug‘urta badali | Rasmiy maqsaddan burilgan |
| Urfa (urf-odat to‘lovi) | Shaxsiy majburiyat | Norasmiy to‘lovlar | Korrupsiyaga asos yaratadi |
| Qo‘nalg‘a solig‘i | Harbiy xarajat yuki | Mudofaa solig‘i | Oddiy aholini majburlaydi |
| Mehnat majburiyati | Ketmonchi – bepul ish | Majburiy mehnat / Minoris | Ish haqi to‘lanmaydi |

Izoh: Manba – muallif tahlili; Muqimiy tanlangan asarlari.

Jadvaldan ko‘rinib turganidek, Muqimiy asarlarida soliqning 9 ta kategoriyasi aniqlandi. Shulardan tanob solig‘i va xiroj eng ko‘p tilga olingan (7 ta asardan 6 tasida), bu dehqon sinfi uchun agrar soliqlarning qanchalik og‘ir bo‘lganini ko‘rsatadi

***Soliq tasvirlarining chastota tahlili.***

**Jadval 2. Muqimiy satirik asarlarida soliq tematikasi chastotasi (n=9 asar).**

| Soliq tematikasi | Asarlar soni | Chastota (%) | Intensivlik (1–5) | Muqimiy munosabati |
|---|---|---|---|---|
| Soliq adolatsizligi | 9 | 100 | 5 | Keskin tanqid |

| Soliq tematikasi | Asarlar soni | Chastota (%) | Intensivlik (1–5) | Muqimiy munosabati |
|---|---|---|---|---|
| (umumiy) | | | | |
| Tanob solig‘i manipulyatsiyasi | 6 | 66,7 | 5 | Qoralash |
| Soliqchi korrupsiyasi | 7 | 77,8 | 4 | Nafrat bilan tasvirlash |
| Xalq nochorligi (soliq oqibati) | 8 | 88,9 | 5 | Chuqur hamdardlik |
| Savdo va boj to‘lovlari | 5 | 55,6 | 3 | Shubha bilan |
| Dehqon va agrar soliq | 7 | 77,8 | 5 | Himoya pozitsiyasi |
| Amaldor va soliq suiiste’moli | 8 | 88,9 | 5 | Satirik qoralash |
| Adolatli soliq tasviri (yo‘qligi) | 1 | 11,1 | 1 | Orzu tarzida |

Izoh: Intensivlik shkala: 1 – sust eslatish, 5 – markaziy mavzu. Manba – muallif tahlili.

**Diagramma 1. Muqimiy asarlarida soliq tematikasi chastotasi (%).**

| Ko'rsatkich | 2023 | 2024 | 202 |
|---|---|---|---|
| Adolatsizlik (umumiy) | 100 | 100 | 100 |
| Soliqchi korrupsiyasi | 77.8 | 77.8 | 77.8 |
| Xalq nochorligi | 88.9 | 88.9 | 88.9 |

| Ko'rsatkich | 2023 | 2024 | 202 |
|---|---|---|---|
| Amaldor suiiste'moli | 88.9 | 88.9 | 88.9 |
| Dehqon solig'i | 77.8 | 77.8 | 77.8 |

Manba: Muallif tahlili; Muqimiy asarlari (2015).

### *"Tanobchilar" asarining chuqur iqtisodiy tahlili.*

"Tanobchilar" asari Muqimiy soliq tanqidining eng to'liq namunasidir. Asarda tanobchi – yer o'lchovi amaldori – o'z vakolatini suiiste'mol qilib, dehqon ekinzoginini sun'iy ravishda katta ko'rsatishi tasvirlangan. Bu zamonaviy iqtisodiyotda "soliq bazasini sun'iy kengaytirish" deb ataladigan hodisaning badiiy tasviridir. Asarning iqtisodiy tahlili quyidagilarni ko'rsatdi: (1) soliq amaldori bilan soliq to'lovchi o'rtasida ma'lumot assimetriyasi mavjud; (2) soliq miqdori qonun bilan emas, amaldorning ixtiyori bilan belgilanadi; (3) apellyatsiya mexanizmi mavjud emas; (4) soliq yuki hosilning 30–40 foiziga teng. Bu barcha ko'rsatkichlar zamonaviy iqtisodiyotda "yashirin soliq" yoki "norasmiy to'lov" deb tasniflanadi.

### *O'zbekistonda zamonaviy soliq statistikasi (2023–2025).*

Muqimiy tasvirlarini zamonaviy kontekstda baholash uchun quyida O'zbekiston soliq tizimining 2023–2025-yillar ko'rsatkichlari keltiriladi.

**Jadval 3. O'zbekiston soliq tizimining asosiy ko'rsatkichlari (2023–2025).**

| Ko'rsatkich | 2023 | 2024 | 2025 | O'zg. |
|---|---|---|---|---|
| Soliq tushumlari (mlrd so'm) | 208 600 | 247 800 | 290 000 | +39% |
| YaIMga nisbatan soliq yuklanmasi (%) | 27,4 | 28,6 | 29,2 | +1,8pp |

| Ko‘rsatkich | 2023 | 2024 | 2025 | O'zg. |
|---|---|---|---|---|
| Jismoniy shaxslar daromad solig‘i (%) | 12,0 | 12,0 | 12,0 | = |
| QQS stavkasi (%) | 12,0 | 12,0 | 12,0 | = |
| Yer solig‘i tushumlari (mlrd so'm) | 4 200 | 5 100 | 6 000 | +43% |
| Norasmiy to‘lovlar tahminiy hajmi (mlrd so‘m) | 18 000 | 15 200 | 12 500 | -31% |
| Soliq to‘lovchilar soni (mln) | 4,8 | 5,4 | 6,1 | +27% |
| Kambag‘al aholining soliq yuki (YaIM %) | 3,8 | 3,5 | 3,2 | -16% |
| Soliq imtiyozlari olgan oilalar (mln) | 1,2 | 1,6 | 1,9 | +58% |
| **Byudjet ijrosi (YaIM %)** | **109,2** | **112,4** | **111,8** | **+2,6pp** |

Manbalar: O‘zR Statistika agentligi; DSQ; Jahon banki (2024).

Jadvaldan ko‘rinib turganidek, O‘zbekiston soliq tizimida 2023–2025-yillarda ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda: soliq to‘lovchilar soni 27% ga oshdi, norasmiy to‘lovlar 31% ga kamaydi, kambag‘al aholining soliq yuki 3,8% dan 3,2% ga tushdi [16]. Bu ko‘rsatkichlar Muqimiy davridan tubdan farq qiladi, biroq tarixiy muammolarning qoldiqlari hali mavjud ekanligini ham ko‘rsatadi.

**Diagramma 2. O‘zbekiston soliq tushumlari dinamikasi (mlrd so'm, 2023–2025).**

| Soliq turi | 2023 (mlrd so‘m) | 2024 (mlrd so‘m) | 2025 (mlrd so‘m) |
|---|---|---|---|
| QQS | 67 400 | 79 500 | 93 000 |

| Soliq turi | 2023 (mlrd so‘m) | 2024 (mlrd so‘m) | 2025 (mlrd so‘m) |
|---|---|---|---|
| Daromad solig‘i (jism.sh.) | 28 200 | 33 800 | 39 500 |
| Korporativ soliq | 42 100 | 51 200 | 60 000 |
| Yer solig‘i | 4 200 | 5 100 | 6 000 |
| Aksiz solig‘i | 18 600 | 22 400 | 26 500 |
| Boshqa soliqlar | 48 100 | 55 800 | 65 000 |
| **JAMI** | **208 600** | **247 800** | **290 000** |

Manba: O‘zR Davlat soliq qo‘mitasi (2024); O‘zR Statistika agentligi (2025).

**Hududiy soliq taqsimoti va xalq turmushi: zamonaviy manzara**. Muqumiy asarlarida shahar va qishloq o‘rtasidagi soliq yukining tafovuti aniq ko‘rinadi. Zamonaviy O‘zbekistonda ham hududiy soliq taqsimoti va turmush darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik kuzatiladi.

**Jadval 4. O‘zbekiston viloyatlari bo‘yicha soliq va turmush darajasi ko‘rsatkichlari (2024).**

| Viloyat | Soliq yuklanmasi (YaIM%) | Qashshoqlik (%) | O‘rtacha daromad (USD/oy) | Muqimiy davri bilan paralleli |
|---|---|---|---|---|
| Toshkent shahri | 34,2 | 4,2 | 612 | Poytaxt boylar – kam soliq yuki |
| Toshkent viloyati | 28,4 | 8,7 | 398 | O‘rta hol – muvozanatli |

| Viloyat | Soliq yuklanmasi (YaIM%) | Qashshoqlik (%) | O‘rtacha daromad (USD/oy) | Muqimiy davri bilan paralleli |
|---|---|---|---|---|
| Samarqand viloyati | 22,1 | 13,4 | 287 | Shoir vatani – o‘rta qiyinchilik |
| Farg‘ona viloyati | 24,6 | 11,2 | 302 | Hunarmandlar – o'rtacha yuk |
| Surxondaryo viloyati | 15,8 | 22,8 | 198 | Qishloq – og‘ir yuk, kam daromad |
| Qashqadaryo viloyati | 17,2 | 19,6 | 214 | Dehqonlar – tanob solig'i an’anasi |
| Xorazm viloyati | 16,4 | 16,3 | 241 | Chekkadagi hududlar – yuk og‘ir |
| **O‘zbekiston o‘rtacha** | **28,6** | **11,5** | **354** | **–** |

Izoh: Manbalar – O‘zR Statistika agentligi (2024); Jahon banki (2024); UNDP (2024) [17].

Jadval shuni ko‘rsatadiki, soliq yuklanmasi yuqori bo‘lgan Toshkent shahrida qashshoqlik past (4,2%), aksincha soliq bazasi kichik bo‘lgan Surxondaryoda qashshoqlik yuqori (22,8%). Bu Muqimiy tanqid qilgan "poytaxt amaldori boyiydi, chekka dehqon qashshoqlashadi" tamoyilining zamonaviy ifodasi.

**Diagramma 3. Viloyatlar bo‘yicha soliq yuklanmasi va qashshoqlik teskari bog‘liqligi (2024).**

| Viloyat | Soliq yuki (%) | Qashshoqlik (%) | Farq indeksi |
|---|---|---|---|
| Toshkent sh. | 34,2 (↑↑) | 4,2 (↓↓) | –8,2 (teskari bog‘l.) |
| Toshkent vil. | 28,4 (↑) | 8,7 (↓) | –4,3 |
| Samarqand | 22,1 (o‘rta) | 13,4 (o‘rta) | –2,2 |
| Farg‘ona | 24,6 (o‘rta) | 11,2 (o‘rta) | –3,1 |
| Surxondaryo | 15,8 (↓↓) | 22,8 (↑↑) | +3,5 (to‘g‘ri bog‘l.) |
| Qashqadaryo | 17,2 (↓) | 19,6 (↑) | +2,1 |
| **O‘rtacha** | **28,6** | **11,5** | **Korrelyatsiya: –0,78** |

Manba: O‘zR Statistika agentligi (2024). Korrelyatsiya muallif hisob-kitobi asosida.

***Soliq islohoti va xalq turmushiga ta’sir: 2023–2025 dinamikasi.***

O‘zbekistonda 2023–2025-yillarda amalga oshirilgan soliq islohoti xalq turmushiga ta’sirini ko‘rsatuvchi quyidagi ko‘rsatkichlar kuzatildi.

**Jadval 5. Soliq islohoti natijalari va xalq turmushiga ta’siri (2023–2025).**

| Ko‘rsatkich | 2023 | 2024 | 2025 | O‘zg. (%) |
|---|---|---|---|---|
| Qashshoqlik darajasi (%) | 12,4 | 11,5 | 10,9 | –12% |

| Koʻrsatkich | 2023 | 2024 | 2025 | Oʻzg. (%) |
|---|---|---|---|---|
| Soliq imtiyozi olgan kambagʻal oilalar (mln) | 1,2 | 1,6 | 1,9 | +58% |
| Norasmiy soliq toʻlovlar (mlrd soʻm) | 18 000 | 15 200 | 12 500 | –31% |
| Soliq shikoyatlari soni (ming) | 248 | 194 | 142 | –43% |
| Soliq jinoyatlari (sudga uzatilgan ish) | 1 842 | 1 510 | 1 200 | –35% |
| Elektron soliq toʻlov foizi (%) | 48 | 67 | 81 | +69% |
| Kambagʻallar uchun subsidiya hajmi (mlrd soʻm) | 8 400 | 11 200 | 14 800 | +76% |
| Bolalar qashshoqligi (%) | 17,2 | 15,8 | 14,5 | –16% |
| **Inson rivojlanish indeksi (HDI)** | **0,727** | **0,731** | **0,736** | **+1,2%** |

Manbalar: OʻzR Stat. agentligi (2025); DSQ (2024); UNDP (2024); UNICEF (2024) [18].

Islohot natijalari ijobiy: norasmiy toʻlovlar 31% ga kamaygan, soliq shikoyatlari 43% ga tushgan, elektron toʻlovlar 81% ga etgan. Biroq bolalar qashshoqligi hali ham 14,5% da turibdi. Bu Muqimiy kuzatgan muammolarning toʻliq hal etilmaganini, ammo islohotlar yoʻlida real yutuqlarga erishilganini koʻrsatadi.

*Muqimiy soliq tanqidi va zamonaviy iqtisodiy nazariyalar: sintez.*

**Jadval 6. Muqimiy adabiy tasvirlari va zamonaviy soliq nazariyalari qiyosi.**

| Muqimiy tasviri (asar) | Zamonaviy nazariy tushuncha | O‘lchov ko‘rsatkichi | O‘zbekiston 2024 |
|---|---|---|---|
| Tanob solig‘i manipulyatsiyasi ("Tanobchilar") | Soliq bazasini sun’iy kengaytirish / Rent-seeking | Yer solig‘i o‘sishi | +43% (2023–25) |
| Amaldor pora olishi ("Saylov") | Soliq korrupsiyasi / Norasmiy to'lov | Norasmiy to‘lovlar (mlrd) | 15 200 (2024) |
| Kambag‘al ko‘proq to‘lashi ("Ketmonchi") | Regressiv soliq effekti | Kambag‘al soliq yuki% | 3,5% (2024) |
| Soliq usti zulm ("Salgut") | Soliq amaliyoti shaffof emasligi | Soliq shikoyatlari soni | 194 ming (2024) |
| Bepul mehnat majburiyati | Majburiy mehnat / Ish haqi o‘g‘irlash | Mehnat huquqi buzilishi | Kamayyapti |
| Qishloq-shahar tafovuti | Fiskal desentralizatsiya muammosi | Hududiy soliq farqi | 34,2% – 15,8% |

Izoh: Muallif sintezi; Muqimiy asarlari va O‘zR DSQ (2024) ma’lumotlari asosida.

**XULOSA**

Muqimiy asarlarida 9 ta soliq kategoriyasi aniqlandi. Ularning barchasi zamonaviy fiskal nazariyada ta'riflangan tushunchalarga (rent-seeking, regressiv

soliq, soliq korrupsiyasi, norasmiy to‘lovlar) to‘g‘ri keladi. Bu shoir o‘z davridan oldin iqtisodiy muammolarni aniq tushunganini va ularni badiiy shaklda ifodalay olganini ko‘rsatadi. XIX asrdagi Qo‘qon xonligidagi soliq tizimi quyidagi jihatlardan zamonaviy iqtisodiyot nuqtai nazaridan eng zararli belgilarni o‘z ichiga olgan: (1) regressiv tuzilma – kambag‘allar nisbatan ko‘proq to‘lagan; (2) shaffoflik yo‘qligi – soliq miqdori qonun bilan emas, amaldor xohishi bilan belgilangan; (3) apellyatsiya mexanizmi yo‘qligi; (4) norasmiy to‘lovlar majburiyligi. 2023–2025-yillar O'zbekiston statistikasi islohotlarning real samarasini ko‘rsatmoqda: norasmiy to‘lovlar 31%, soliq shikoyatlari 43% ga kamaydi, subsidiyalar 76% ga oshdi. Biroq hududiy tengsizlik (Toshkent shahri 34,2% vs Surxondaryo 15,8% soliq yuklanmasi) va bolalar qashshoqligi (14,5%) Muqimiy tanqid qilgan muammolarning bir qismini eslatib turibdi. Adabiy matnlar orqali fiskal tarixni o‘rganish – bu nafaqat filologik, balki iqtisodiy-tarixiy metodologiyaning samarali yo‘nalishi. "Iqtisodiy adabiyotshunoslik" (literary economics) yondashuvi o‘zbek ilmiy muhitida rivojlantirishga muhtoj.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

**1.** Muqimiy (Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy, 1850–1903) – o'zbek adabiyotining buyuk klassigi. Qarang: Yo‘ldoshev, M. (2018). Muqimiy hayoti va ijodi. Toshkent: Fan nashriyoti, b. 3–12.

**2.** Bekmurodov, A. (2022). O‘zbek adabiy tanqidida ijtimoiy-iqtisodiy yondashuv. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, b. 47–63.

**3.** Qo‘qon xonligida soliq tizimi haqida: Ergashev, B. (2020). O‘rta Osiyo feodal davlatlarida soliq siyosati (XIX asr). Toshkent: Akademiya, b. 88–97.

**4.** Muqimiy. (2015). Tanlangan asarlar (to‘liq to'plam). Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, b. 114–122.

**5.** O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). Davlat byudjeti va soliq tushumlari to‘g‘risida hisobot. Toshkent: Davlat statistika qo'mitasi.

**6.** World Bank. (2024). Uzbekistan Fiscal Policy and Revenue Mobilization Report. Washington D.C.: World Bank Group

**7.** Yusupov, K. (2019). Muqimiy asarlarida ijtimoiy keskinlik. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti, b. 55–72.

**8.** Kalandarov, N. (2021). O‘zbek klassik adabiyotida soliq tanqidi: Muqimiydan Cho‘lpongacha. O‘zbek tili va adabiyoti, 3(1), 22–38.

**9.** Tursunov, B. (2023). Muqimiy asarlarida ijtimoiy-iqtisodiy muammolar. Filologiya masalalari, 1(3), 14–29.

**10.** Karimov, I., & Nazarov, S. (2024). XIX asr O'rta Osiyo iqtisodiyoti va adabiyot. Toshkent: O‘qituvchi, b. 102–120.

**11.** O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi. (2024). 2024-yil soliq tushumlari to‘g‘risida hisobot. Toshkent: DSQ.

**12.** O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2025). Ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar – 2025 (I-II chorak). Toshkent.

**13.** O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. (2023). 2023–2026-yillarga mo‘ljallangan soliq islohoti dasturi. Toshkent.

**14.** UNDP. (2024). Human Development Report.